

Hernádi Miklós

Zsidó tagozat az újabb magyar irodalomban?

Ben Turán: *Szívzsídó. Drámák egy titkos fiókból*. Vince Kiadó, Budapest, 2013. 578 l.

Pelle János: *A humorista. Tabi László és a pesti zsidó humor 1945 után*.

K. u. K. Kiadó, Budapest, 2013. 207 l.

A két új könyv összevont méltatását az indokolja, hogy mindkét szerző abba a holokauszt után felnőtt irodalmi nemzedékbe tartozik, amelynek zsidó származású tagjai – ki hevesebb, ki lanyhább intenzitással, ki előbb, ki később – létük és tudatosságuk zsidó dimenzióját helyezték érett irodalmi ténykedésük fókuszába. A negyvenes években születettek-ről van szó. Igaz, többükből ez a dimenzió jobbára hiányzik, de Dalos György (sz. 1943), Turán Róbert (sz. 1945), Spiró György (sz. 1946), Kornis Mihály (sz. 1949), Vámos Miklós (sz. 1950), Pelle János (sz. 1950) vagy Kőbányai János (sz. 1951) újabb irodalmi teljesítményének markáns zsidó hangoltsága feltétlenül magyarázatra vár.

Mi az oka, hogy *ez az utóbb említett csoport, noha személy szerint nem szenvedte meg a zsidók ellen indított náci nyilas hadjáratot, újabb témaválasztásaiban, állásfoglalásaiban általában mégis hevesen és dacosan tematizálja a zsidósághoz való tartozását* (mert ez a gyorsfénykép-szerű összkép kell, hogy kialakuljon róla)? Efféle tematizáció sokkal érthetőbb volt a korábbi, többnyire formálisan is zsidónak nevelt és sokkal keservebb személyes tapasztalatokat gyűjtő zsidó író-nemzedéknél, mármint a húszas évek végén s a harmincas években született zsidó íróknál, köztük olyan jelesekkel, mint Eörsi István, Heller Ágnes, Ungvári Tamás, Sándor Iván, Gera György, Ember Mária, Konrád György, Kertész Imre, Moldova György vagy Kardos G. György, akiknek a zsidósághoz való tartozása csak idősebb korukra lett írói eszmélésük egyik fő ihletője.

Essék most szó a negyvenes években születettek közül csak Turán Róbert-ről és Pelle Jánosról! E sorok szerzője, aki 1944-ben születvén magát is ebbe az írócsoportba sorolja, együtt fáradozott a két irodalmárral az 1988-ban létrejött Magyar Zsidó Kulturális Egyesület megalakulásán, mert közösen hitük, hogy van értelme *kulturális* zsidósággént tömörülni. Ezt a kulturális zsidóságot valamennyien, akik létrehoztuk a MAZSIKÉ-t, *elkülöntettük a zsi-*

dóság vallásos, pláne egyházi felfogásától. Ugyanakkor a tagság zöme kikérte magának, hogy „nemzeti kisebbségként” *a magyarságtól is elkülönytessék*, mert magyarságát, magyar kultúráját éppoly definitívnek érezte, mint (kulturális) zsidóságát.

A nemzetközi hírvételező matematikusprofesszor, Turán Pál fia, Turán Róbert (írói nevén: Ben Turán) 1974-ben végezte el a Színház- és Filmművészeti Főiskola dramaturgia szakát, a Madách Színházba került, s ott a rajongva szeretett Ádám Ottó dramaturgia lett. Innen eredhetnek színházi és tollforgatói inklinációi s ambíciói. Ismeretlen előttem, hogy a zsidóságra vonatkozó, érzelmileg is aláfestett ismereteit a szülői házból hozta-e, vagy ezek az ismeretek inkább már színházi munkájából, Ádám Ottó személyes hatásából következnek.¹ A kilencvenes években megírt, roppant terjedelmű, sokszereplős, nyelvilag kirobbanóan dús és sokrétű, szemléletében pedig szürrealisztikusan abszurd könyvdramája, az *Idéfigyelj, folyadék! avagy Magyar Királyi Európalattjáró* (kiadta a Múlt és Jövő 1996-ban) a magyar történelem kiemelkedő (vagy kiemelkedően pitiáner) figuráin tallóz végig, de anélkül, hogy az egy Rosenfeld nevű matrózszerelő és annak kissé sztereotip jidlizésén kívül jelentősebb teret juttatna a magyar történelem zsidó vetületének.

A könyvdrama valamennyi jelenete dúskál az illető történelmi figurára és/vagy eseményre vonatkozó közhelyekben, szlogenekben, vers- és imatörödekben, vakon szajkózott népi axiómákban, banális szokásmondásokban, dalszövegekben, egyszóval a nyelv és észjárás legelkoptatottabb *paneljeiben*, amelyek évszázadok óta meghatározói a bigott nemzeti propagandának s az általa táplált „nemzeti képzeletörőnek”. Turán így tesz eleget a dramaturgia alapszabályának, melynek értelmében a magától értetődőt is ki kell mondatni a szereplőkkel; de egyúttal sikerül egy platformra kerülnie az abszurd dráma olyan szerzőivel is, mint Jarry, Beckett, Pinter, Gombrowicz vagy Ionesco, akik a dialógusok kli-

Fotó: Kőbányai János

Turán Róbert

szerűségével teszik majdhogynem lehetetlenné az érzelmi azonosulást a pusztán bábként beszélő és cselekvő szereplőkkel.

Időközben Turán elnyerte a Magyar Zsidó Múzeum igazgatói tisztét, s talán munkaköri előírásaként, talán azon kívüli okokból is, közeledni látszott a zsidó valláshoz és történelemhez. Most megjelent drámagyűjteményének utolsó darabjában (*Tested ajándéka – monodráma*) maga tárja elő motivációját: „Nekem fontossá vált az életöröm hászid misztikuma. Számomra a zsidóság pozitív élmény, nem pedig valami negatív tudat, amiért csak folyton ütik a fejeimet, s azt sem tudom, mit jelent. Utánaeredtem, tanultam (mert ahhoz ám tanulni kell, hogy az ember zsidó lehessen), s kibomlott számomra az univerzális, egy ötezer éves kultúra elképesztő eredetisége! Ezért sem engedhető, hogy elvágják a gyökereimet. S én tudom a történelmünket. Báruh hásem! Így a sorsközösség vállalása nem is vallási, hanem morális kérdés számomra.” (538. l.)

Másutt, a gyűjtemény legvégén (*Elkésztett ajánlás*) már sokkal negatívabb (haragosabb, felháborodottabb) a motiváció: „Mivel itt újra menetelnek a nácik ... azok felé fordulok én is, 'akiknek nincs más sírhelyük a mi emlékezetünkön kívül' ... Tudni kell, hogy 'az antiszemitizmus nem vélemény, hanem galádság'. Amelynek mindig gyilkolás a vége. Áldozatai pedig mindig a jövőtől elrabolt zsidó életek, védtelen testvéreim. Velük vagyok.” (Utolsó számozatlan l.)

Turánnak nem erőssége a datálás, mégis valószínűnek tarthatjuk, hogy új drámakötetének kezdődarabja, a *Csellengők* című „attrakció” a nyolcvana-

nas évek elején született, vagyis nagyjából egy időben Kornis Mihály *Hallelujájával*, amelyhez a nyelvi panelek zsúfolt használata okán számos ponton kötődik. A *Hallelujával* ellentétben mégsem lett belőle sikerdarab, csak tervezték itt-ott a bemutatását. Én a *Csellengőket* nemcsak az új Turán-kötet díszének, hanem az egész újabb magyar színműirodalom egyik legfigyelemreméltóbb alkotásának tartom (sokkal koncentráltabb és fókuszáltabb, mint a terjedős és kissé zűrzavaros *Idefigyelj, folyadék!*), ezért csak arra gondolhatok, hogy mérsékelt sikerét éppen téma- és szereplőválasztása okozza. Az tudniillik, hogy a Kornis-darab Lebovics-családjától eltérően – akik csak nevük szerint zsidók, és általuk a Kádár-korszak mindenki mást is fojtogató politikai légkörét akarta illusztrálni Kornis, ahogy Örkény *Pisti a vérzivatarbanja* is zsidók nélkül játssza el a zsidókkal is megessett disznóságokat – Turán darabjának hősei nemcsak a nevük szerint, hanem *egész habitusukban, mondhatnám minden idegszálukkal zsidók*, méghozzá az 1950-es évek a magyar zsidók számára különösen tragikus történései közepette. Ekkor gyorsult fel ugyanis a holokausztot túlélő „polgári” zsidók internálása, kitelepítése, ahogy az állambiztonság, a rendőrség kellőképpen baloldali, csak éppen „cionista” ügynökeinek likvidálása is.

A korszak teljességgel *zsidó szemszögből* való ábrázolása lehetett az a mozzanat, amely Turán darabját áttolta az egyetemes magyar színműirodalomból bizonyos „felekezeti” terepre, amely az aktuális irodalmi kánon számára egyszerűen „nem számított”. Hiába jeleníti meg okosan, hitelesen, színesen és érzékletesen Turán az egyazon somér táborból indult, egyazon munkaszolgálatot túlélt Áron és Dezső mai szembenállását (hiszen ávós lett az egyikből, a másikkól pedig lecsúszott, gyanús magánzó), illetve végső soron számított sorsazonosságát (mindkettejükből az új rendben is üldözött lesz, hiszen egy hajnalon végül Áront is begyűjti az ÁVO). Ez a drámai alapállás periférikus ahhoz a nagy másikkhoz képest, amelyben a zsidók nélkül számított 1945 utáni magyar történések ábrázolódnak a kortárs magyar irodalomban.

Áron felesége így jellemzi a két, immár oly különböző társadalmi helyzetű jó barátot: „Dezső, én már tudom, mi a különbség kettőtök között... Talán csak minimális. Te a hosszúnapi böjtök titokban eszel – Áron viszont hosszúnapkor titokban böjtöl.” (46. l.) Egy biztos, mindkettejükkel kibabráln az új rendszer. Ahogy egy másik szereplő, Blau mondja: „Csak annyi kéne, hogy minden ember tisztességesen viselkedjen a felebarátjával ottan, ahol épp van. Ezen múlik. Akkor lenne a világnak jövője... Hitegettek a háború után – aztán sehol semmi. Biztatási kárért nekem kártérítés járna!” (44. l.)

Turán fejedelmi bőkezűséggel hinti tele darabját a jiddis vicckultúra, a fülbemászó slágerek, a hiteltelen politikai jelszavak, a szállóigévé vált kabarébemondások anyagával; ez az anyag szinte már a dialógusok grammatikájába is beivódik (pl. Hacsak úgy nem...), és nagyon figyelemreméltó, hogy még az eszpresszóbeli jelenetek nem zsidó szereplői is ezen a nyelven beszélnek. A figurák e kiégett, rezignált, mégis pökhendi nyelven való beszéltetése bármi másnál jobban érzékelteti az 1950-es év budapesti közhangulatát – méghozzá felekezetre való tekintet nélkül. A „periférikus” zsidó drámai alapállás éppen így olvadhat bele a kor univerzális drámájába; így lehet ez a színmű az újabb egyetemes magyar irodalom becses darabja, nemcsak valami gettőtünemény.

Drámatechnikailag kitűnő a 24 órára, csupán anyja temetésére hazaengedett Melina Mercouriról és besúgóvá lett egykori barátairól, a görög junta teljhatalmáról szóló tragédia – *Melina (avagy: a Torzó)* –; sok anakronizmusa miatt felvillanyozó az a terjedelmes „szatírájáték” is, amely a klasszikus görög dráma szabályai szerint, de kissé szabad szájúan örökíti meg az Izraelt megszálló görögök és a zsidó népet felszabadító makkabeusok harcát: *Dildó úr (avagy: lábad közt az Éden)*. Két balett-librettó is megbújik a kötetben – *Purim (avagy: a Sorsvetés)*, illetve *Mózes odaát* – ezek meglehetősen tandrámá-szerűek, noha vitathatatlanul szabaduláselményt közvetítenek, amely Turán számára a zsidóság történelmének legfőbb üzenete (vö. 546. l.), csak hogy a puszta örvendezés a vallás birodalmába tartozik, nem a színházéba.

Ami a kötet igen terjedelmes címadó darabját illeti – *Szívzsidó (avagy: Jászai és Szomory elvénzett itt)* –, ez tele van mélyenszántó eszme-futtatásokkal, ismert megszólalások beidézésével, az egyes jeleneteket kútfenekig kimerő dialógusokkal (pl. ahogy Jászai Mari minden báját bevetve próbálja rábírní Orczy bárót, hogy Ferencz József fölmentse szerelmét, az ifjú Szomorót a katonai szolgálat alól); elvileg kitűnő a témaválasztás, hiszen az 1944-ben (sőt, már 1927-ben is) zsidóként meghurcolt Szomoró sorsától elválaszthatatlan a keresztény tragikához fűződő szerelme, aki egyébként már 1926-ban meghalt; egy szóval óriási lehetőségeket láthatunk felvillanni a darabban, csak éppen nyers ez a szöveg (ez ugyanis nem meghúzott, feszesre vágott színpadi szövegváltozat), ezért éppen csak jelzi, de nem bizonyítja, hogy ez a dráma előadva is hatásos lehet. A Kellér Andor átszellemült visszaemlékezéséből (*Író a toronyban*) jól ismert jelenetek és fordulatok természetesen színpadon is plauzibilisek, de a szöveg előzetes gondozása, alapos megnyesése ehhez elengedhetetlen. De már ebben az állapotában is jelentős hoz-

zájárulás a zsidó problematikában elmélyedő színműirodalmunkhoz.

Áttérek most Pelle János új könyvére, amely nagybátyjának, Tabi (Taub) Lászlónak a magas irodalomba csak elvétve átcsúszó munkásságáról szól, miközben bőségesen pertraktálja a sikeres humorista és színpadi szerző magánéletét is. (Ez utóbbiban ő maga is szerephez jutott, hiszen ő lett Tabi házasságon kívül született, magatartászavarával intézetbe került leányának a gyámja.) A könyv alcímének ígéretét teljesítve, Pelle hosszan foglalkozik „a pesti zsidó humor” 1945 utáni arculatával is, vagyis azzal a folklórszerűen tenyésző jiddis vicckultúrával, amely nemcsak Tabi, de egész zsidó pályatársának a munkásságát is áthatotta.

Pellének a zsidó témák (és talán a zsidó vallás) iránti érdeklődése fiának elvesztése, 1993 után erősödött fel (addig a zsidóságot nem vagy alig érintő prózát, művelődés- és eszmetörténeti könyveket, illetve oktatásszociológiát publikált). Ma is forrásértékű az 1945 utáni magyarországi pogromokról írott szociográfiája (*Az utolsó vérvádak*, 1995), tanulmányok az *Antiszemitizmus és totalitarizmus* című kötetébe (1999) felvett, új szempontokat tesztelő tanulmányai, mint ahogy *Zsidó gombolyag* című esszékötetete is, benne egy mesteri Molnár Ferenc-tanulmánnyal, számos figyelemreméltó elképzelést fejt ki a zsidó lét kimeríthetetlen problematikájáról (2007). Kevésbé volt meggyőző, ahogyan Jászi Oszkáról publikált nagyesszéjében (2001) túlfeszítette az internacionalista politikai gondolkodó zsidó származásának a szerepét teóriái alakulásában.

Nos, Pelle legújabb könyve, amely egyszerre személyes vallomás és közérdekű irodalomtörténeti munka, olyan kezdeti próbálkozás, amelynek jól érzékelhető fogatkozásai sem terelhetik el a figyelmet arról, hogy a magyar-zsidó történelem és kultúra elkötelezett kutatója ezúttal is jó nyomon jár. A Rákosi- és Kádár-korszak egyik kulturális fenomenjének (hivatalos humorának) zsidóság-szempon-tú tárgyalása igenis lehetséges – sugallja a könyv minden lapja. De nem feltétlenül úgy, ahogyan ezt ez az első nekifutás megkísérli.

Ami Tabi *személyét* illeti, teljesen hiteltelenül bizonygatja Pelle, hogy korán komoly kommunista kultúrpolitikai pozícióba került nagybátyja merőben vak és süket lett volna a politika iránt (különösen hihetetlen ez a beállítás az 1956. október végi lillafüredi üdülés Tabi Lászlójára, majd néhány, állítólag szigorúan politikamentes hét után a *Ludas Matyi* 1957 eleji, kádárista újraindítójára nézve). Hiszen nagy elődje a vicclap főszerkesztői székében, Gábor Andor is évente e nagyon is politikusszavakkal ütötte fel a *Szabad Nép* április 4-i, ünnepi

Fotó: Kőbányai János

Pelle János

számát: „Nézzük csak, idén ki kapta meg a Kosuth-díjamat?” (65. l.)

De állítólag ugyanennyire vak és süket volt Tabi a tulajdon zsidósága iránt is. Az alijázás előtt álló Kishont Ferenc (Pelle tolmácsolásában) megkérdi Tabitól: „Emlékszel, Laci? Amikor az egész napi menetelés után elhangzottak az első viccek a (muszos; H. M.) körletben, úgy éreztük, van még remény...” Amire Tabi így: „Van, aki úgy érzi, semmi köze a zsidó valláshoz, és messziről elkerüli a zsinagógát. Ha tudott is valamit héberül, régen elfelejtette, és füttyül az egész ötezer éves múltra. Pestről ki sem tenné a lábát, a politikáról pedig legszívesebben elfeledkezne. Csak polgárként szeretne élni, sétálni a Duna-korzón.” (111. l.)

Ám ha valóban ennyire politikátlan és zsidómentes szerzet volt Pelle nagybátyja, akkor milyen esélye van annak, hogy unokaöccse az ő humorista munkásságát éppen politikai és judaisztikai szempontokból a siker bárminemű reményében tegye a helyére? Hiszen Tabi állítólag „a pesti zsidó humornak” és nem másnak volt a reprezentánsa? És penetráns politikai korszakokban.

Most már áttérhetünk Tabinak és rajra való pályatársának az irodalmi mérlegelésére.

Tekintve, hogy afféle *film noir* ez a könyv, mert egyáltalán nincsenek benne rokonszenves figurák,

Pelle gondosan kizárja azt a lehetőséget is, hogy Tabi (és humorista pályatársai) a szó szoros értelmében írók lettek volna. Még azt sem említi, hogy Tabi kétszer is József Attila-díjat kapott (márpedig nem volt, és ma sincs *par excellence* irodalmibb díj), viszont idézi egyik vallomását, miszerint egyáltalán nem pályázik arra, hogy írónak tartsák (187–188. l.). Megkérdőjelezi Tabi önvallomásának érvényét, hogy a szigligeti Alkotóházban szívesen tartózkodott az irodalmi elit legfényesebb alakjainak társaságában. Ha hitelt adunk Tabi önvallomásának, akkor édeskevés tere marad a komolyabb irodalomtörténeti elemzésnek, amelyet egy efféle monográfiától joggal elvárhatnánk.

Azt kell tehát mondanom, hiteltelen Pellének az a sejtetése, hogy a pesti zsidó humoristák szép számú csapata, élén a legmagasabb állású Tabival, egyáltalán nem szeretett volna felvételt nyerni a magas irodalomba. Bános Tibor, akinek *A pesti kabaré 100 éve* című munkájára (Vince Kiadó, Bp. 2008) Pelle bizvást támaszkodhatott volna, bizonyítékot is szolgáltat erre egy humorista pályatárstól, Feleki Lászlótól vett szövegrészlettel: „Csodálatos jelensége ez irodalmunknak. Patetikus fércművek, dagályos értelmetlenségektől sötétlő versek, maratoni hosszúságú, több kilós regényszörnyetegek agresszív unalmukkal részt követelnek az irodalmi dicsőségből, de ha valahol felvillan a humor fénye, a szakállas gyomorsav-Krózusok szellemi elsötétítéssel védekeznek ellen. Ahhoz, hogy a magát humorral kifejező író elismerést kapjon, legalábbis meg kell halnia.” (188. l.; a sorok főként az 1953-ban elhunyt Gábor Andorra vonatkoznak, aki csak posztumusz Kossuth-díjban részesülhetett.)

Mindez persze nem bizonyítja fonalasan, hogy rutinból frott humoreszkeket, banális vígjátékokat feltétlenül a magas irodalom mércéjével kell mérni. De ha irodalomtörténészek vagyunk, egyszerűen nincs más mércénk.

Két irányban is tágíthatott volna a fókuszon Pelle János a, nem tagadom, kutya nehéz feladat, az újabb pesti zsidó humor mibenlétének s Tabi benne betöltött szerepének felderítése közben. Egyrészt a Rákosi-korszakot taglalva be kellett volna vonnia az elemzésbe olyan, bárgyú és olcsó komédiákat termelő figurákat is, mint a fiatal, bármire hajlandó Kardos G. György és Kertész Imre, vagy az ekkoriban bugyuta rádiójátékokat szerző, színházi komédiáírói fegyverzetét csak 1957-től felöltő Kállai István. Erre a kétségkívül irodalom alatti irodalmi termésre egyetlen mentség, de csak személyi, és nem irodalmi mentség a szovjet termelési darabokban játszott kényszerű Somlay Artúr kesernyés korjellemzése 1952-ből: „Meggzúnt az ember ember által való ábrázolása.” (86. l.)

A másik irány, amely felé Pelle legalább elindulhatott volna, a Tabi-életműnek az Örkény István-féle életművel való gondos összevetése, különösen a Kádár-korszak évtizedeire vonatkozóan. (Nagyon hasznos lett volna a két figura ekkori emberi kapcsolatának ismertetése is: kerülték-e egymást, vagy keresték egymás társaságát?) Kísérteties ugyanis a két pálya legtöbb állomásának hasonlósága – a két figura mai irodalomtörténeti megítéltetése mégis mérföldekkel tér el egymástól, s a pályáivék egymástól való elhajlása épp a Kádár-korszakban következett be. Addig, a harmincas évek végén s a negyvenes évek elején (ekkor már álnéven) egyforma lendülettel termelte a két kezdő zsidó író a filléres ponyvafüzeteket a *Literária* kiadó Világvárosi Regények című sorozatába. Ahogy a befutott Örkény sem csinált titkot ifjúkori tévelygéséből, Tabi sem restellte némelyik ponyvaregénykéjét fölvenni valamelyik sokkal későbbi gyűjteményes kötetébe. A „szocreál” korszakban, a negyvenes évek végén s az ötvenesek elején Örkény termelési riportjai cseppet sem voltak „bátrabbak” s irodalmilag értékesebbek, mint Tabi ekkoriban írt, csöppet sem bátor, mert legföljebb a Patyolat vagy a bolti eladók tréhanyságát kárhóztató humoreszkjei.

Ugyanakkor, áttérve most már a Kádár-korszakra, Tabi *Mit tud egy vödör?* c. humoreszkje, amely a Donkanyartól egészen Szolnokig egy fenék nélküli vödörrel furfangosan eljutó munkaszolgálatosról szól, bátran beilleszthető lenne Örkény egyperces novellái közé. Hogy miért? Örkény egyperces novellái bensőséges rokonságban állnak a humoreszk Karinthy Frigyes által tökélyre vitt műfajával, és bőséggel tartalmaznak a holokausztra tett utalásokat, mint ahogy a *Tóték* vagy a *Macskajáték* humora sem áll túlságosan távol a „pesti zsidó humortól”, vagy a Tabi által előszeretettel kultivált, könnyed Molnár Ferenc-i dramaturgiától; továbbá sok jel mutat arra, hogy a *Macskajáték* idős hölgyeit zsidó hölgyismerőseiről mintázta Örkény, s azt sem lehet

kizárni, hogy a *Tóték* katonatisztjének modellje valójában egy muszos század parancsnoka lehetett.

Tabi és Örkény munkássága tehát, ha jobban megvizsgáljuk, még a Kádár-korszakban is meglehetősen közel állt egymáshoz; az már a kérdések kérdése (s ezt a kérdést Pellének legalább fel kellett volna tennie), hogy miért tartja az irodalmi közvélemény irodalom alattinak Tabi munkáit, s a legmagasabb irodalomba tartozónak mindazt, amit Örkény alkotott? Az lenne a választóvíz, hogy Tabi humoreszkjeit és vígjátékait zsidó irodalomnak tartottuk volna, Örkényét pedig egyetemesen magyarnak? De hiszen egyformán ügyeltek rá, hogy zsidóságukra nyilvánosan túl sok fény ne derüljön. Az lenne talán, hogy a kései Örkény sokkal jobban ügyelt az igényes, tömör magyar nyelvhasználatra, mint Tabi, aki korán elsajátította, oldott és könnyed szóhasználatát mindvégig megtartotta? ²

Ha a „pesti zsidó humor”, mindkét férfiú munkásságának éltető eleme, csakugyan annyira megtermékenyítő erejű volt már csak dicső művelőinek hosszú sora miatt is, és e sorok írója ezt pontosan így látja, nem inkább az-e a magyarázat Tabi irodalomtörténeti rangvesztésére, hogy *humorista létére sem mértett eléggé a „pesti zsidó humorból”*? Meghamisította s elerőtlenítette azt sötétebb munkáiban, miközben más zsidó származású írói társai (pl. Örkény vagy Karinthy Ferenc), de akár nem zsidó írói társai is (pl. Görgey Gábor vagy Kolozsvári Grandpierre Emil), még „komoly” írásaikban is teljes gazdagságában mertek vele élni?

JEGYZETEK

¹ Itt kell kiigazítanom az 572. lap tévedését: a kolozsvári zsidók deportálása nem az 1940-es magyar bevonulás „másnapján”, hanem majd négy évvel később kezdődött el.

² Örkény a hatvanas-hetvenes években külön munkafüzetekben gyakorolta a helyes magyar grammatikát, lexikát és szintaxist. – Szabó B. István szíves szóbeli közlése, 2013. szept. 18.

